

کتابشناسی توصیفی منابع و

متون تصحیح شده

تاریخ صفوی

در دهه اخیر

مقدمه:

در چند دهه پیش از انقلاب اسلامی، برخی از محققان داخلی و نیز شماری از مستشرقان غربی، تاریخ ایران عصر صفویان (۱۱۳۵-۹۰۷ ق) را از جهات مختلف مورد مطالعه و بررسی قرار داده و آثار تحقیقی متعددی نیز منتشر ساخته‌اند. علاوه بر این برخی محققان نیز در جهت تصحیح و انتشار منابع و متون عصر صفوی تلاش و همت والا ورزیده‌اند. از آنجا که در این کتابشناسی آثار منتشره دو دهه بعد از انقلاب اسلامی معرفی شده است، جا دارد که به آثار تصحیح شده پیش از انقلاب اشاره‌ای گذرا صورت گیرد.

از جمله این منابع مهم، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: احسن التواریخ، حسن روملو (به تصحیح عبدالحسین نوایی)؛ نقاوة الآثار فی ذکر الاخیار، افوشته‌ای (احسان اشراقی)، عالم آرای عباسی (ایرج افشار)، عالم آرای صفوی [= عالم آرای شاه اسماعیل] (یدالله شکری)، عالم آرای شاه اسماعیل (اصغر منتظر صاحب)، تذکره الملوک (مینورسکی)، دستورالملوک (محمدتقی دانش پزوه)، عباسنامه، محمدطاهر قزوینی (ابراهیم دهگان)، وقایع السنین والاعوام، خاتون‌آبادی (محمدباقر بهبودی)، تذکره شاه طهماسب (عبدالشکور)، جامع عباسی (سیدکاظم یزدی)، تاریخ سلاطین صفویه (امیرحسین عابدی)، تذکره نصرآبادی (وحید دستگردی)، سفینه سلیمانی، محمدریغ بن محمدابراهیم (عباس فاروقی)، ذیل تاریخ عالم آرای عباسی، اسکندر بیگ منشی (سهیلی خوانساری)، تاریخ صفویان (ابراهیم دهگان)، سلسله‌النسب صفویه، شیخ ابدال پیرزاده زاهدی (چاپ برلین)، اسناد و مکاتبات سیاسی (تاریخی) چند جلد (عبدالحسین نوایی) و...

در دو دهه اخیر نشر منابع و متون عصر صفوی از رونق و گسترش چشمگیری برخوردار بوده است، چنان که تاکنون دهها اثر ارزشمند و ذقیمت غالباً با اصول و معیارهای متن‌شناختی امروزی، تصحیح و انتشار یافته است که البته در این کتابشناسی سعی بر این بوده تا عمدتاً متون و منابع مرتبط با تاریخ سلسله صفویان معرفی گردد. سعی نگارنده بر این بوده تا احیاناً

در قلمرو این کتابشناسی اثری از قلم نیفتد. ولی با این حال به دلیل محدودیت‌های مربوط به حجم نشریه و نیز دشواری‌های معمول در دسترسی به منابع، احتمال وجود کاستی در این کتابشناسی بعید نیست. در پایان مقدمه اشاره به چند نکته ضروری است:

۱- کتاب‌ها براساس ترتیب زمان انتشار در دو دهه اخیر تنظیم شده است.

۲- در بین کتاب‌ها یکی دو مورد نیز وجود دارد که قبل از انقلاب انتشار یافته‌اند، اما چون در سال‌های اخیر با چاپی مطلوب و منقح در اختیار اهل تحقیق قرار گرفته‌اند، لذا به معرفی آنها نیز پرداخته‌ایم.

۱- قاضی احمد بن شرف‌الدین الحسین الحسینی: خلاصه التواریخ، تصحیح احسان اشراقی، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول، (تهران ۱۳۵۹) بیست و هشت + ۶۱۴ ص؛ جلد دوم (تهران ۱۳۶۳) ۵۸۵ ص. کتاب مشتمل است بر پیشگفتار مصحح (نه تا بیست و هشت)، متن کتاب (صص ۱-۱۰۹۵)، فهرس راهنما (صص ۱۲۰۰-۱۰۹۵).

توضیح: قاضی احمد قمی، از مورخان قرن دهم هجری، اثر حاضر را به عنوان جلد پنجم تاریخ عمومی خود تألیف کرده است. چهار جلد آن مفقود و جلد اخیر، تاریخ صفویان را از شیخ صفی (نیمه اول قرن هشتم) تا اوایل قرن یازدهم (نخستین سال‌های سلطنت شاه عباس یکم)، در بر می‌گیرد. جلد نخست از ذکر صفات شیخ صفی شروع می‌شود و تا ذکر وقایع سال

کتاب حاضر بر مبنای تهناسخه خطی موجود در کتابخانه ملی ملک طبع گردیده است.

۳- حموی، فاضل‌الدین محمد بن اسحق بن محمد: انیس المؤمنین، تصحیح: میرهاشم محدث، بنیاد بعثت [چاپ اول]: [تهران، ۱۳۶۳] بیست + ۲۷۶ ص.

کتاب مشتمل است بر پیشگفتار مصحح (صص ۱۱-۲۰)، متن کتاب (صص ۱-۲۴۰)، فهرست مصادر و مراجع مصحح، فهرست‌های راهنما (شامل ده مورد).

توضیح: کتاب حاضر یکی از متون ارزنده فارسی است که در روزگار شاه طهماسب اول صفوی (سلطنت ۹۸۴-۹۳۰) در سال ۹۳۸ به رشته تحریر در آمده است. این اثر حاوی شرح احوال و تاریخ زندگانی چهارده معصوم (ع) است که در ضمن آن مطالب تاریخی مهم عصر ایشان نیز مطرح گردیده، از جمله صفحات بسیاری از کتاب به بیان قیام ابومسلم خراسانی اختصاص یافته است. مصحح محترم در مقدمه خود بحث مفیدی راجع به خواندن و شنیدن اسطوره‌های مربوط به ابومسلم خراسانی و مختار و... در دوره صفویه آورده است. (سبزه به بعد). مصحح فاضل این اثر برای تصحیح از دو نسخه خطی موجود در کتابخانه شخصی پدر دانشمندان مرحوم علامه میرجلال‌الدین محدث ارموی استفاده کرده‌اند. گنجاندن فهرس متعدد (ده مورد) در پایان کتاب بر قدر و ارزش این اثر بیش از پیش افزوده است.

۴- قزوینی، یحیی بن عبداللطیف: لب التواریخ، انتشارات بنیادگویا، چاپ اول (تهران ۱۳۶۳)

کتاب ماه تاریخ و جغرافیا / آبان و آذر ماه ۱۳۷۹

پنجاه و چهارم از سلطنت شاه طهماسب ادامه می‌یابد. در پایان نیز تتمامی از وقایع بعد از رحلت شاه طهماسب آورده شده است، جلد دوم از جلوس شاه اسماعیل دوم شروع و با ذکر گرفتار شدن یعقوب ذوالقدر و قتل وی (در دوره شاه عباس اول - وقایع ۹۹۹ هـ -) پایان می‌یابد.

نویسنده این اثر در هنگام مرگ شاه طهماسب ۲۰ ساله بوده و به جهت اشتغال در امور دیوانی حوادث نزدیک به زمان خود را مفصل‌تر نوشته است. بنا به نوشته مصحح محترم، نخستین بار در سال ۱۹۳۵ در پی انتشار مقاله تحقیقی پروفیسور والتر هییتس درباره خلاصه‌التواریخ (نسخه برلن) دو بخش از این کتاب، یکی تحت عنوان شاه عباس به وسیله هانس مولر در ۱۹۶۴ و بخش دیگر تحت عنوان نخستین صفویان به وسیله اریکا گلاسن در ۱۹۶۸ به چاپ رسید (ص ۹). دو مستشرق یادشده مبنای تحقیق و تصحیح خود را بر چهار نسخه قرارداده‌اند، اما مصحح محترم این اثر با استفاده از نسخه پنجم که در کتابخانه موزه ایران باستان نگهداری می‌شده و برای دو محقق یادشده ناشناخته بوده به تصحیح این اثر پرداخته است. منتهی از صفحه ۹۲۷ تا ۱۰۹۳ اختلاف نسخه برلین با نسخه اخیر آورده شده است. بیشتر از آن جهت که هرچند نسخه برلین نواقص دارد ولیکن حاوی مطالب اضافی دیگری نیز هست. چنانکه وقایع را از ۹۹۹ تا سال ۱۰۰۱ پیشتر می‌برد لذا واجد نکات مهمی در تاریخ دوران صفویان است.

۲- مؤلف گمنام: تاریخ قزلباشان، به اهتمام میرهاشم محدث، انتشارات بهنام، چاپ اول (تهران، ۱۳۶۱) ۶۸ ص.

توضیح: درباره قزلباشان در اغلب منابع تاریخ صفویه کم و بیش مطالبی آمده است اما این اثر کم‌حجم ولی پرمحتوا از آن حیث که در این باب اثری است مستقل، ارزشمند و درخور اهمیت است. مصحح محترم بنا بر قرائن موجود در کتاب، تاریخ تألیف این اثر را بین سال‌های ۱۰۰۷ تا ۱۰۱۳ تخمین زده است. (ص ۵)

۴۲۹ ص.

کتاب مشتمل است بر مقدمه مؤلف (صص ۱-۶) و متن کتاب (صص ۷-۴۲۹).
توضیح: کتاب حاضر در سال ۹۴۸ هجری قمری تألیف شده و در واقع یک تاریخ عمومی است مشتمل بر چهار قسمت که تنها قسمت چهارم آن در ذکر پادشاهان صفویه است (صص ۴۲۹-۲۸۳). اندکی از پایان کتاب به ذکر دوره شاه طهماسب اختصاص یافته است. کتاب بدون تصحیح و با همان صورت دست‌نویس افست شده است.

۵- مؤلف گمنام: جهانگشای خاقان (تاریخ شاه اسماعیل)، تصحیح: الله دنامضطر مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان، (اسلام آباد ۱۳۶۴ ش / ۱۹۸۶ م)، سی و شش + چهارده + ۶۶۳ ص

کتاب مشتمل است بر سخن مدیر مرکز (صص ۱-۳۶)، مقدمه مصحح (صص ۱-۶)، فهرست مطالب (صص ۷-۱۴)، متن کتاب (صص ۳-۶۱۲)، اختلافات میان دو نسخه (صص ۶۳۰-۶۱۵)، فهرست اعلام (صص ۶۶۳-۶۳۱)، مصور.

توضیح: کتاب حاضر که اثری است مفصل در تاریخ شاه اسماعیل [اول] صفوی توسط مؤلفی گمنام در میان سال‌های ۹۴۸ تا ۹۵۵ قمری تألیف شده است، مؤلف از حبیب‌السیب خواندمیر استفاده فراوان برده اما مطالب بسیاری هم دارد که در حبیب‌السیب نیامده است. غلام سرور معتقد است این کتاب محتویات حبیب‌السیب را تکمیل می‌کند و لذا شرح وقایع کامل و درست و مفصل دوره سلطنت شاه اسماعیل را دارا می‌باشد. (ص ۳).

مصحح محترم برای تصحیح این اثر از دو نسخه خطی موجود در کتابخانه دانشگاه کمبریج و نسخه موجود در موزه لندن استفاده کرده و برای نخستین بار به چاپ این اثر گرانبها مبادرت ورزیده است. کتاب در قطع بزرگ و با خطی خوش و خوانا انتشار یافته است.

۶- استرآبادی، سیدحسین بن مرتضی حسینی: تاریخ سلطانی از شیخ صفی تا شاه صفی. تصحیح: احسان اشراقی، انتشارات علمی، چاپ اول، (تهران ۱۳۶۴)، ۳۱۴ ص.

کتاب، بعد از پیشگفتار مصحح (صص ۷۱-۷۰)، دربردارنده مطالب زیر است: در بیان انساب سلاطین صفویه؛ ذکر احوال سلاطین صفویه [شاه اسماعیل]؛ وقایع مدت سلطنت؛ شاه طهماسب؛ اسماعیل میرزا [شاه اسماعیل دوم]؛ سلطان محمد؛ شاه عباس [اول]؛ وقایع مدت سلطنت شاه صفی. تفاوت‌های نسخه دوم و فهرست‌ها.

توضیح: کتاب حاضر که حوادث دوران بین زندگانی شیخ صفی‌الدین اردبیلی تا پایان سلطنت شاه صفی را در برمی گیرد، در واقع بخش سوم از کتابی است در تاریخ عمومی موسوم به «تاریخ سلطانی» که مؤلف در دوره شاه سلطان حسین صفوی و به سال ۱۱۱۵ هجری قمری به نام او تصنیف کرده است. (ص ۷) مؤلف با بهره‌گیری فراوان از منابع متعدد تاریخ صفویه به تألیف این اثر پرداخته است.

مصحح محترم در پیشگفتار خود نسخه‌های موجود کتاب را شناسانده و متذکر گردیده‌اند که با بهره‌گیری از دو نسخه خطی موجود در کتابخانه آیت‌الله مرعشی به تصحیح این اثر پرداخته‌اند. گنج‌نابین شش فهرست راهنما در پایان کتاب بر مزیت کتاب افزوده است.

۷. منجم یزدی، ملا جلال‌الدین محمد: تاریخ عباسی یا روزنامه ملاجلال، به کوشش سیف‌الله وحیدنیا، انتشارات وحید، چاپ اول، (تهران، ۱۳۶۶) ۴۹۸ ص.

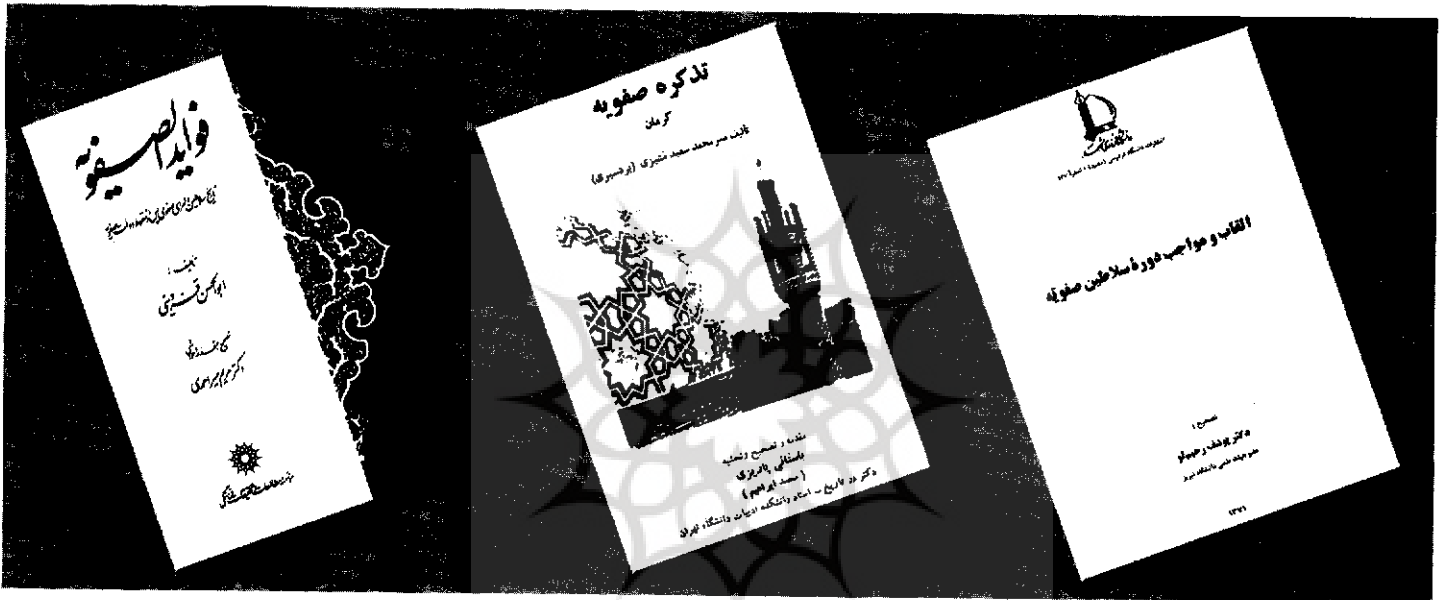
کتاب مشتمل است بر مقدمه مصحح (صص ۱۴-۶)، متن کتاب (صص ۴۴۸-۱۷)،

۹. اصفهانی، محمدمعصوم بن خواجگی: خلاصه‌السیبر، تصحیح: ایرج افشار، انتشارات علمی، چاپ اول، (تهران، ۱۳۶۸)، ۳۸۴ ص.

کتاب مشتمل است بر یادداشت مصحح (صص ۲۲-۱۱)، متن کتاب (صص ۳۲۵-۲۵) اختلاف نسخ و فهرست‌ها. (صص ۳۸۴-۳۳۰).

توضیح: مؤلف این کتاب در عهد شاه عباس اول (۱۰۳۸-۹۹۵ ق) به خدمت اردوی دولتی وارد گشته و به منصب «اشراف شترخان» نایل آمده و بدین سبب ۱۲ سال در سفر و حضر در اردوی پادشاهی بوده است. مؤلف پس از مرگ شاه عباس و در دوره شاه صفی نیز بجز دو سال که خانه‌نشین بوده، بقیه را عهده‌دار منصب و همراه اردوی پادشاهی بوده است. از این رو مطالب کتاب او دست اول و مبتنی بر مشاهدات، شنیده‌ها و اطلاعات شخصی از اوضاع و احوال زمانه بوده است. بنا به عقیده مصحح، اهمیت این اثر بیشتر از آن جهت است که در تاریخ وقایع و حوادث سراسر روزگار پادشاهی شاه صفی اول (۱۰۵۲-۱۰۳۸ ق) یگانه دفتر مفرد و کتاب مستقل به‌شمار می‌رود. (ص ۱۱)

اثر حاضر پیش از تصحیح و انتشار نخستین بار توسط مستشرق آلمانی به نام گرهارد رتلباخ (Gerhard Rettelbach) به زبان آلمانی ترجمه و با مقدمه و ۵۹۱ یادداشت توضیحی و چند فهرست در سال ۱۹۷۸ منتشر شده است. (ص ۱۹)

کتاب ماه تاریخ و جغرافیا / آبان و آذر ماه ۱۳۷۹ / ۴۲

مصحح دانشمند در پایان یادداشت خود نسخه‌های متعدد کتاب را شناسانده و سپس متذکر شده است که در تصحیح این اثر از دو نسخه خطی مشهد (به عنوان اصل) و نسخه مونیخ استفاده کرده است. (صص ۲۲-۲۱). گنج‌نابین شش فهرست متفاوت در پایان کتاب بر مزیت اثر هرچه بیشتر افزوده است.

۱۰. نویدی شیرازی، خواجه زین‌العابدین علی (عبدی بیگ): تکملة الاخبار [تاریخ صفویه از آغاز تا ۹۷۸ ق]، تصحیح و تعلیقات: عبدالحسین نوابی، نشر نی، چاپ اول (تهران، ۱۳۶۹)، ۲۷۵ ص.

کتاب مشتمل است بر: پیشگفتار مصحح (صص ۳۱-۷)، متن اصل کتاب (صص ۱۶۹-۳۳) تعلیقات مصحح (صص ۲۳۸-۱۷۲) و فهرست راهنما.

توضیح: عبدی بیگ (۹۸۸-۹۲۱ ق) در شیراز به دنیا آمد و در سال ۹۳۷ در شانزده سالگی وارد خدمت دیوان شد. او نیز به همراه دو مورخ معروف دیگر: حسن‌بیک روملو، مؤلف احسن‌التواریخ و قاضی احمد غفاری کاشانی، مؤلف جهان‌آرا، سال‌های متمادی در قزوین، در خدمت دربار شاه طهماسب صفوی بوده است. اثر او همانند دو اثر پیشگفته و نیز حبیب‌السیبر خواند میر در زمره تواریخ عمومی بوده و در آن از هیوط آدم ذکر وقایع شده، ولی مصحح محترم تنها به تصحیح و انتشار قسمت‌های مربوط به سلاطین صفوی و ازبکان همت ورزیده است، تصحیح این اثر براساس یگانه نسخه خطی موجود در کتابخانه ملی ملک صورت گرفته است.

گفتنی است که عبدی بیگ علاوه بر تاریخ‌نویسی، شاعری توانا نیز بوده است. او از خود آثار منظوم فراوان بجا گذاشته است. یکی از دانشمندان آذربایجان شوروی به نام ابوالفضل هاشم اوغلی رحیم اوف سه اثر منظوم عبدی بیگ را تصحیح و منتشر کرده است که عبارتند از: مجنون و لیلی (مسکو ۱۹۶۷)، روضةالصفات (مسکو ۱۹۷۴)، هفت اختر (مسکو ۱۹۷۴). در این منظومه‌ها نیز می‌توان به آگاهی‌های درخور توجه درباره شخصیت‌ها و وقایع

فهرست راهنما.

توضیح: ملاجلال از منجمان معروف دربار شاه عباس بود، وی مردی ادیب، منجم، منشی و مورخ بود. شاه عباس او را احترام می‌گذاشت و احکام او را بی‌درنگ به مرحله اجرا در می‌آورد. (ص ۱۲). ملاجلال قریب سی و چهار سال در ملازمت شاه عباس بود (از ۹۹۴ تا ۱۰۲۸) و پس از مرگش که احتمالاً در سال ۱۰۲۹ قمری اتفاق افتاده فرزند او ملاکمال به دربار صفوی راه یافت و موردعنايت قرار گرفت. ملاجلال در تاریخ عباسی وقایع اواخر دوران سلطنت شاه طهماسب صفوی و وقایع بیست و چند سال از سلطنت شاه عباس را بیان کرده است. (ص ۱۳)

مصحح محترم برای چاپ این اثر از دو نسخه خطی موجود در کتابخانه ملی و ملک بهره برده است. البته نسخه ملی اصل قرار گرفته است. گنج‌نابین فهرست اسامی اشخاص و جای‌ها کار اهل تحقیق و مراجعه‌کننده را آسان‌تر ساخته است.

۸. قزوینی، ابوالحسن بن ابراهیم: فواید الصفویة [تاریخ سلاطین و امرای صفوی پس از سقوط دولت صفویه]، تصحیح: مریم میراحمدی، موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، چاپ اول، (تهران ۱۳۶۷)، سیزده + ۱۹۶ ص.

کتاب مشتمل است بر پیشگفتار مصحح (ص ۹ تا ۱۵)، مقدمه کوتاه مؤلفه متن کتاب (صص ۱۷۶-۶)، فهرست‌های راهنما.

توضیح: کتاب حاضر منبع مهمی است برای آگاهی از احوالات امراء و سلاطین صفوی در دوران بعد از سقوط سلسله مزبور. مؤلف کتاب را به نام یکی از شاهزادگان صفوی (ابوالفتح سلطان محمدمیرزا) که در اوائل عهدقاجار در هند اقامت داشته، در همان کشور به سال ۱۲۱۱ هجری قمری به رشته تحریر درآورده و تقدیم وی داشته است. این اثر براساس دو نسخه خطی موجود در کتابخانه ملی ملک (به عنوان نسخه اساس) و نسخه خطی موجود در کتابخانه دولتی پروس در برلین، تصحیح شده است. (ص ۱۴).

تاریخی دست یافت. (ص ۲۲)

۱۱- مشیزی (بردسیری)، میر محمد سعید: تذکره صفویه کرمان، مقدمه، تصحیح و تحشیه: محمدابراهیم باستانی پاریزی، نشر علم، چاپ اول (تهران، ۱۳۶۹) ۷۴۹ ص.
مندرجات کتاب چنین است. مقدمه مفصل مصحح (شامل: ۱- کرمان چشم اسفندیار (صص ۱-۱۳۴)، ۲- احوال مؤلف کتاب (صص ۱۳۶-۱۷۷)، متن کتاب (صص ۶۸۵-۱۸۱) و نام‌یاب [فهرست راهنما] (صص ۷۴۹-۶۹۰).
توضیح: کتاب حاضر یکی از منابع مهم تاریخ اواخر روزگار صفویان است. مؤلف این اثر که از فضایی کرمان بوده و حدود پنجاه سال در زمره منشیان و مستوفیان مورداستناد حکام و وزراء صفویه در کرمان قرار داشته، خود حاضر و ناظر وقایعی بوده که به قلم آورده است. (ص ۱۳۶)

قسمت اول کتاب که بسیار با اهمیت بوده مقفود گردیده، لذا قسمتی که تصحیح شده مشتمل بر وقایع مربوط به سال‌های ۱۰۹۵ تا ۱۱۰۴ است.
یگانه نسخه خطی مورداستفاده مصحح نسخه اصل نبوده و نسخه‌ای است که ظاهراً از روی خط مؤلف نوشته شده است (ص ۱۶۲) نام کتاب حاضر به دلیل افتادگی قسمت اول معلوم نیست و لذا عنوان «تذکره صفویه کرمان» بنا به تشخیص مصحح محترم انتخاب

هییب السیر) تصحیح و تحشیه: محمدعلی جراحی، نشر گستره، چاپ اول (تهران، ۱۳۷۰) چهل و پنج + ۳۰۱ ص.

کتاب مشتمل است بر مقدمه مصحح (صص سیزده - سی و هشت)، گراور چندصفحه از اصل نسخه‌ها، دیباچه مؤلف (صص ۳۹-۳)، بخش اول: شاه اسماعیل صفوی (۱۲۱-۴۳)، بخش دوم: شاه طهماسب (صص ۲۳۸-۱۲۵)، یادداشت‌های مصحح (صص ۲۵۹-۲۳۹)، اختلاف نسخه‌ها (صص ۲۷۲-۲۶۱).
توضیح: بنگرید به شماره قبل. مصحح محترم برای تصحیح این اثر از سه نسخه خطی موجود در کتابخانه وزیری یزد، ملی ملک، دانشگاه توپینگن استفاده کرده است. نسخه کتابخانه یزد به جهت قدمت اصل قرار گرفته است. کتاب از چاپی مطلوب برخوردار است و به جهت در برداشتن فهرست‌های عدیده، پسند خاطر اهل تحقیق است.

۱۴- حسینی سبزواری، سید محمد بن سیدقریش (در گذشته حدود ۱۱۵۰ ق): زین العارفین (متنی در فقه سیاسی از اواخر عهدصفوی)، تصحیح، تعلیقات و ترجمه به انگلیسی: سید حسن امین. انتشارات پکا [چاپ اول]، (لندن ۱۳۷۰) ۱۱۲ ص + متن انگلیسی (۱-۱۴۲).

کتاب مشتمل است بر: دیباچه و خطبه کتاب و مقدمه مؤلف (صص ۵۲-۳۸)، منهاج

اول: وجوب علم و بیان احتیاج آن و مجملی از ثواب و فضل محصلان و طالبان آن (صص ۶۲-۵۲)، منهاج دوم: توصیف علما و تعریف طبقات و اصناف این طبقه (صص ۷۴-۶۳)، منهاج سوم: امر به معروف و نهی از منکر و شرایط و آداب آن و... (صص ۹۲-۷۵)، منهاج چهارم: در بیان وجوب جهاد و فضل و ثواب و اقسام و شرایط و ضوابط آن (صص ۱۱-۹۳) مشتمل بر سه شعبه، یادداشت کوتاه مصحح.

توضیح: کتاب حاضر در حدود سال‌های ۱۱۴۰ تا ۱۱۴۵ یعنی در زمانی که شاه طهماسب دوم در سبزواری تحت نظر و محبوس بوده، در آن شهر تألیف شده است. مؤلف اثر حاضر را به منظور ترغیب مردم به جهاد و دفاع از کشور در مقابل قتل و غارت افغان‌ها به رشته تحریر درآورده است. درست در همین سال‌هاست که یک عالم دیگر، عبدالله بن علی بحرانی (۱۱۴۸ ق)، کتاب وجوب الجهاد فی زمن الغیبه را با همان منظور تألیف کرده است. (ص ۱۶)

بنا به اعتقاد مصحح محترم اهمیت کتاب تنها محدود به طرح وجوب جهاد نیست بلکه بخش‌های دیگری از فقه سیاسی را نیز شامل می‌شود که اهمیت آن کمتر از تبیین الامه و تنزیه الملّه نائینی در عهد مشروطیت نیست زیرا مؤلف پس از سقوط صفویه به دست افغان‌ها از هرج و مرج و ناامنی و مشکلات زمان به جان آمده و این کتاب را در فقر سیاسی نوشته است. و هموطنان خود را به امر به معروف و نهی از منکر و جهاد و احتساب و دفاع از کشور دعوت کرده است. (ص ۱۷)

تصحیح این اثر براساس یگانه نسخه خطی موجود در کتابخانه خانوادگی مرحوم امین الشریعه (پدر مصحح) که خالی از خاتمه و فاقد تاریخ اتمام کتابت است صورت گرفته است.

۱۵- فیض کاشانی: ده رساله محقق بزرگ فیض کاشانی (۱۰۹۱-۱۰۰۷ ق)، به کوشش رسول جعفریان، انتشارات مرکز تحقیقات علمی و دینی امام امیرالمؤمنین علی(ع)، چاپ اول، (اصفهان، ۱۳۷۰) ۲۹۳ ص.

گردیده است. (صص ۱۶۵-۱۶۴). کتاب از کیفیت چاپ مطلوبی نیز برخوردار است. دقت در تنظیم فهرست‌های متعدد راهنما بر ارزش اثر افزوده است.

۱۲- امیر محمود بن خواندمیر: ایران در روزگار شاه اسماعیل و شاه طهماسب صفوی، به کوشش غلامرضا طباطبایی مجد بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار، چاپ اول (تهران ۱۳۷۰). ۴۹۸ + هشت ص.

کتاب شامل مقدمه مصحح، مقدمه مؤلف، متن کتاب (مشتمل بر ۱۰۴ گفتار)، توضیحات و تعلیقات مصحح، سالشمار تاریخ صفویان از شاه صفی ۷۳۵ ق. تا فوت القاس میرزا ۹۵۷ ق، فهرست آیات قرآنی و راهنما و فهرست مطالب است.

توضیح: امیر محمود، فرزند خواندمیر (صاحب حبیب‌السیر) در سال ۹۵۳ ق. به تشویق و ترغیب محمدخان شرف‌الدین اوغلی، حاکم هرات به تألیف اثر حاضر اقدام و در ۹۵۷ آن را به پایان رسانیده است. تألیف او یکی از منابع بسیار معتبر تاریخ سیاسی واجتماعی ایران در نیمه اول قرن دهم هجری به شمار می‌آید. البته حوادث و رویدادهای فواصل میان سال‌های قرن هشتم تا اوایل نیمه دوم قرن دهم، به ویژه وقایع منطقه شرق خراسان، نیز در این اثر آمده است. بنابراین، این کتاب منبع بسیار مهمی است درباره سیر حوادثی که در خراسان و مرکز آن - دارالسلطنه هرات - پس از زوال حکومت تیموری و تأسیس دولت صفوی پیش آمده است.

از جمله یکی از ویژگی‌های مهم کتاب حاضر این است که مؤلف «شرح حال مشاهیر رجال و امراء و هنرمندان و فضایی معاصر خود را در تألیف خود آورده و بدین وسیله پرده ابهام را از پایان کار بعضی از آنان کنار زده است» (ص ۷). مصحح محترم این اثر را از روی سه نسخه موجود در کتابخانه ملی تبریز، کتابخانه ملی یزد و کتابخانه ملی ملک تصحیح کرده است. از این اثر تصحیح دیگری نیز به عمل آمده است. (بنگرید به مورد بعد).

۱۳- امیر محمود بن خواندمیر: تاریخ شاه اسماعیل و شاه طهماسب صفوی (ذیل تاریخ

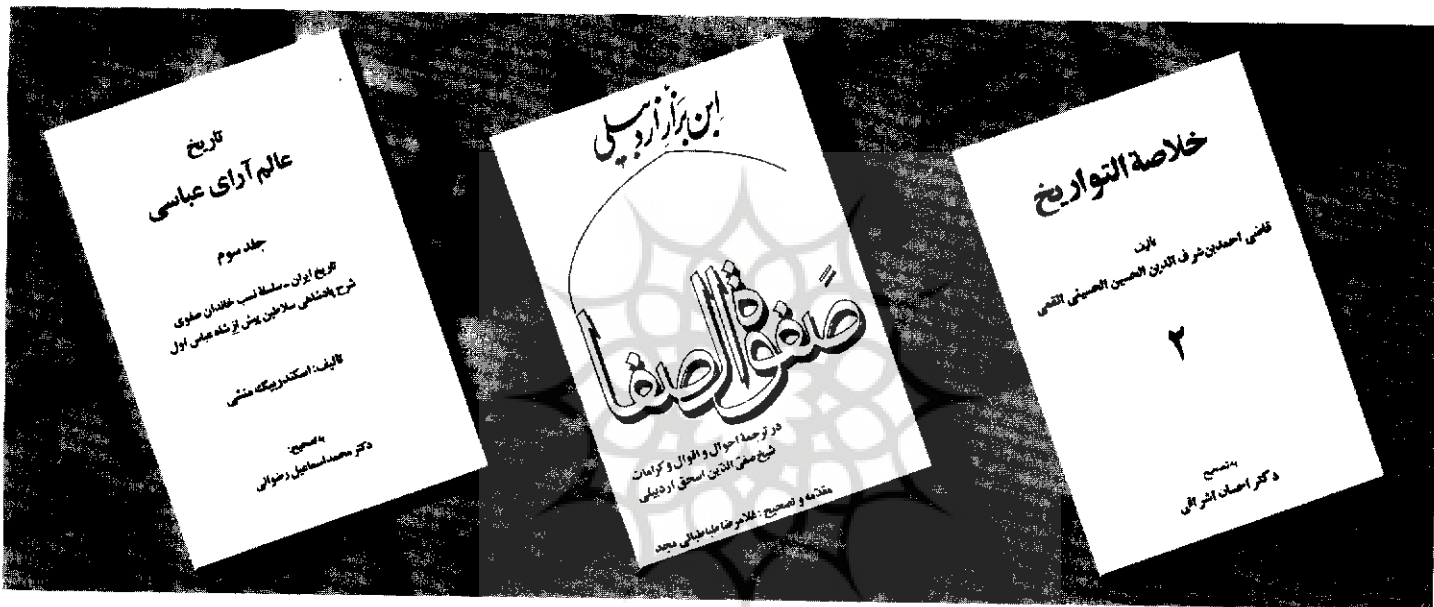
به کوشش رسول جعفریان، انتشارات کتابخانه آیت‌الله مرعشی، چاپ اول، (قم ۱۳۷۱) ۲۵۴ ص.

توضیح: پدر مؤلف از عالمان و واعظان دوره صفوی بوده و حیات علمی خود وی در دوران شاه سلطان حسین سپری شده است. مؤلف جز این کتاب، شش اثر دیگر از خود به جا گذاشته که حجت‌الاسلام رسول جعفریان در مقدمه خود بر این کتاب، آنها را شناسانده است. مؤلف در این کتاب به ترجمه و شرح غررالحکم - مشتمل بر کلمات کوتاه امیرمؤمنان - پرداخته و آن را به شاه سلطان حسین تقدیم کرده است. از توضیحات مؤلف چنین برمی‌آید که شرح را به عربی نوشته و سپس به فارسی برگردانده است. سخن مؤلف در این کتاب بیشتر بر محور حکومت و سیاست است. از این رو کلمات سیاسی امام را در سه باب تنظیم کرده است:

باب نخست: بیان نشانه‌های پیشرفت و پسرفت دولت و زوال و انتقال آن؛ باب دوم: درباره منافع عدل و داد و ضررهای ظلم و بیداد؛ باب سوم: درباره «خدمت‌الملوک و الریاسة و ما يتعلق بالسیاسة» است.

ضمیمه کتاب رساله کم حجمی است از فیض کاشانی در ۱۲ باب، هرچند این رساله قبلاً جزء ده رساله فیض چاپ گردیده ولی از آن جهت که محتوای آن سیاسی است و لذا در

توضیح: کتاب حاضر حاوی ده رساله (۹ مورد فارسی، ۱ مورد عربی) در موضوعات مختلف از مفسر و محقق بزرگ مرحوم فیض کاشانی است. کوشنده محترم برای معرفی هر رساله در آغاز هر یک توضیحی مجمل و مفید آورده است. ضمن آن که پیش از درج نخستین رساله، این مباحث آورده شده است: احوال و آثار فیض، نسخه‌شناسی آثار فیض (ص ۴۱-۹)، و اما عناوین رسائل: ۱- شرح صدر [شرح حال فیض] (ص ۷۳-۴۷)؛ ۲- زادالسالك (ص ۹۱-۷۹)؛ ۳- المحاکمة (ص ۱۰۹-۹۷)؛ ۴- راه صواب (ص ۱۴۶-۱۱۵)؛ ۵- آئینه شاهی، این رساله ترجمه‌ای است همراه با تلخیص از رساله دیگر فیض با نام «ضیاءالقلب» که به زبان عربی نگاشته بوده است. (ص ۱۷۷-۱۵۱)؛ ۶- الانتصاف (ص ۱۹۹-۱۸۳)؛ ۷- الفت نامه (ص ۲۱۹-۲۰۵)؛ ۸- پاسخ به سوالات اهل مولتان (ص ۲۳۱-۲۲۵)؛ ۹- مشواق [در دفاع از عارفان] (ص ۲۳۳-۲۳۷)؛ ۱۰- الاعتذار (ص ۲۹۱-۲۷۷)؛ [فیض این رساله عربی را در پاسخ به یکی از علمای خراسان نوشته است. آن عالم از وی خواسته بوده تا فیض نزد شاه وساطت کند تا در خراسان منصب امامت جمعه و یا اداره امور آستان قدس به وی واگذار شود، فیض این درخواست را رد کرده است،] گفتمی است که بیشتر این رساله‌ها قبلاً در مجموعه‌های مختلف منتشر شده اما مزیت این مجموعه آن است که اولاً ده رساله را یک جا در اختیار خواننده قرار داده و ثانیاً با استفاده از نسخه‌های خطی دیگر و گاه مقابله با نسخه‌های منتشر شده، شکل

کتاب ماه تاریخ و جغرافیا / آبان و آذر ماه ۱۳۷۹ ۴۴

شناخت اندیشه سیاسی شیعه به کار می‌آید، مجدداً به صورت ضمیمه در این کتاب چاپ شده است. (صص ۲۴۹-۲۳۳).

۱۸- شاملو، ولی قلی بیگ بن داود قلی: قصص الخاقانی، تصحیح: سیدحسین سادات ناصری، سازمان چاپ و انتشارات وزارت ارشاد، چاپ اول، ۲ جلد اول (تهران ۱۳۷۱)، ۵۲۴+۲۱، جلد دوم (تهران ۱۳۷۴) ۲۰۲ ص.

کتاب مشتمل است بر مقدمه مصحح (صص هفت الی بیست و یک) مقدمه مؤلف (صص ۸-۱) تصاویری از نسخه خطی اثر، متن کتاب: جلد اول (صص ۱-۵۲۴)، جلد دوم از آغاز تا پایان شامل متن کتاب است.

توضیح: کتاب حاضر، دربرگیرنده تاریخ مختصر صفویه از آغاز تا پایان پادشاهی شاه صفی (۱۰۵۲-۱۰۳۸ ق) و تاریخ مفصل شاه عباس دوم (۱۰۷۷-۱۰۵۲ ق) می‌باشد که شامل یک دیباچه و سه باب و خاتمه‌ای بر سه تذکره: تذکره اول: احوال ۲۵ تن از علما و حکما و فضلاء عصر مؤلف، تذکره دوم: تراجم احوال ۱۰۱ نفر از شعرای عصر شاه عباس دوم، تذکره سوم: در ذکر ۱۹ تن از درویشان آن روزگار است.

به اعتقاد مصحح زنده یاد، قصص الخاقانی که «هنتی است درست و استوار و ادیبانه در تاریخ صفویان» در تاریخ و ادب فارسی از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است. (ص هجده) کتاب حاضر براساس هفت نسخه خطی «دقیقاً کلمه به کلمه بل حرف به حرف» تصحیح انتقادی شده است. (ص نوزده)

نقص بزرگ کتاب علیرغم چاپ نفیس و ارزشمند آن، نداشتن فهرست‌های راهنما است. معلوم نیست اگر خواننده‌ای نخواهد یا نتواند کل کتاب را مرور کند، چگونه خواهد توانست از محتوای این اثر دو جلدی حجیم بهره ببرد.

۱۹- نصیری، میرزا علی نقی: القاب و مواجب دوره سلاطین صفویه، تصحیح: یوسف رحیم‌لو، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد، چاپ اول (مشهد، ۱۳۷۱)، بیست و دو + ۱۵۷ ص.

کامل‌تر و صحیح‌تری از رسائل فیض فراهم شده است. کتاب فاقد فهرست اعلام است. ۱۶- نیریزی شیرازی، قطب‌الدین سیدمحمد (متوفای ۱۱۷۳ ق) رساله سیاسی در تحلیل علل سقوط دولت صفویه و راه حل بازگشت آن به قدرت. به کوشش رسول جعفریان، انتشارات کتابخانه آیت‌الله مرعشی، چاپ اول (قم، ۱۳۷۱) ۹۵.

کتاب شامل این مباحث است: مقدمات: ۱- رساله سیاسی و مؤلف آن. ص ۷؛ ۲- جایگاه رساله در متون سیاسی. ص ۱۶؛ ۳- مروری بر رساله و تحلیل آن. ص ۲۱؛ ۴- دیدگاه‌های سیاسی قطب‌الدین در فصل الخطاب. ص ۳۱. متن عربی رساله سیاسی. ص ۴۳؛ ترجمه فارسی رساله سیاسی. صص ۹۵-۶۹.

توضیح: رساله در اصل فاقد عنوان و نام نویسنده بوده، کوشنده محترم از طریق مقایسه محتوای آن با کتاب فصل الخطاب در این که هر دو، اثر قطب‌الدین باشد، اطمینان یافته است. این رساله کم حجم از آن جهت که بیانگر نقطه نظرات یک عالم عارف و صوفی، درباره علل سقوط صفویان است از ارزش و اهمیت زیادی برخوردار می‌باشد.

نویسنده رساله به سقوط صفویان، هم از منظر دینی نگریسته و براساس آیات و اخبار آن را تحلیل کرده و هم به بیان علل مادی اشاره داشته است. با این حال از آن جا که نویسنده یک عالم صوفی مسلک بوده بیشتر به دنیا خواهی و جاه‌طلبی عالمان منتصب و آزار و اذیت صوفیان از جانب فقیهان انگشت تأکید نهاده و این‌گونه مسائل را اسباب نزول بلا (حمله افغان‌ها) دانسته است. (ص ۳۵) البته چنین تحلیلی بیشتر در شمار کتاب فصل الخطاب منعکس است؛ اشعاری که برگردان آنها به فارسی ضرورت داشت به جهت آن که احياناً خواننده عادی هم بتواند از مطالعه کتاب بهره بیشتری ببرد. راجع به فصل الخطاب در کتاب «علل برفتادن صفویان - مکافات نامه» مطالب بیشتری آمده است.

۱۷- قزوینی، عبدالکریم بن محمدحیی، (زنده در ۱۱۲۴ ق). بقاء و زوال دولت در کلمات سیاسی امیرالمؤمنین [نظم الغرر و نضال الدرر] به ضمیمه: رساله آئینه شاهی از فیض کاشانی.

کتاب مشتمل است بر پیشگفتار مصحح (صص سیزده الی بیست و دو)، متن کتاب (صص ۱۱۲-۱)، توضیحات مصحح (۱۳۲-۱۳۳)، فهرست واژگان و اعلام.

توضیح: کتاب حاضر در واقع سومین اثر منتشر شده در خصوص «تشکیلات حکومتی» صفویان است. نخستین بار مینورسکی، تذکره الملوک [میرزا سمیع] را شناساند و بعد از او مرحوم دانش پژوه دستورالملوک میرزا رفیعا را فراروی اهل تاریخ قرارداد. بنابراین کتاب حاضر سومین اثر در موضوع یاد شده است که در اواخر دوره تسلط افغان‌ها و اوج گیری فعالیت‌های نظامی برای استخلاص کشور از شر مهاجمان، در دستگاه حکومتی شاه طهماسب دوم به نگارش درآمد.

مصحح محترم از روی یگانه نسخه خطی ناقص موجود در کتابخانه ملی تبریز اقدام به تصحیح این اثر نموده است. مصحح با مقایسه محتوای این کتاب با فهرس مطالب تذکره الملوک و دستورالملوک، احتمال داده است که رساله حاضر تنها در حد یک سوم متن اصلی کتاب باشد (ص هیجده).

کتاب به جهت دربرداشتن توضیحات لازم و مفید و فهرست‌های متعدد و نیز چاپ مطلوب و دلپذیر، از هر حیث می‌تواند پسند خاطر اهل تحقیق باشد.

۲۰- سراینده گنام: علل برفاقتان صفویان «مکافات‌نامه» (به ضمیمه چند رساله و مقاله

کتاب مشتمل است بر پیشگفتار مختصر کوشنده (سیزده الی پانزده)، دیباچه مؤلف (صص ۱۶-۱)، متن کتاب (صص ۸۴۱-۹)، فهرس راهنما. شامل هفت فهرست مختلف.

توضیح: مؤلف این اثر برادر میرزا محمد طاهر وحید قزوینی و پسر میرزا حسین‌خان قزوینی است. که همانند برادر به کارهای دولتی، اشتغال داشته است. او در آغاز مجلس‌نویس (محرران‌قام) و در پایان عهدشاه عباس دوم و چند سالی از دوران شاه سلیمان وزیر توپخانه بوده است. (ص سیزده). واله تخلص شعری مؤلف بوده است.

خلد برین یکی از آثار حجیم و مهم تاریخی عصر صفوی است. این کتاب نیز یک تاریخ عمومی است که از پیامبران تا عصر مؤلف در هشت روضه تألیف شده است. روضه هشتم که بیشترین بخش کتاب را شامل می‌شود در پادشاهی صفویان است. این روضه دربرگیرنده هفت حدیقه و یک خاتمه است. حدیقه اول در سرگذشت شاه اسماعیل صفوی (سلطنت: ۹۳۰-۹۰۵ ق) ... حدیقه هفتم در سرگذشت شاه عباس دوم (سلطنت: ۱۰۷۷-۱۰۵۲ ق) و خاتمه در شرح حال شاه سلیمان (سلطنت: ۱۱۰۵-۱۰۷۷) صفوی است. مؤلف در ۱۰۷۸ به تألیف اثر پرداخته است.

مصحح محترم تا پایان حدیقه چهارم که در کتابخانه مجلس شورای اسلامی بوده تصحیح نموده و تصحیح حدیقه پنجم به بعد را موقوف به دسترسی به نسخه خطی آن کرده

درباره فتنه افغان و مسایل سیاسی - فرهنگی دوره صفوی) تصحیح و تألیف: رسول جعفریان، انتشارات سازمان تبلیغات اسلامی، چاپ اول (تهران ۱۳۷۲) ۴۴۰ ص.

۲۲- خنجی اصفهانی، فضل‌الله روزبهان: وسیلة الخادم الی المخدوم در شرح صلوات چهارده معصوم به کوشش رسول جعفریان، کتابخانه آیت‌الله مرعشی، چاپ اول (قم ۱۳۷۲) ۳۱۰ ص.

مؤلف در ماه صفر ۹۰۹ در شهر کاشان به تألیف کتاب حاضر مبادرت ورزیده است (ص ۱۰)

کتاب مشتمل بر این مباحث است: مقدمه مصحح (صص ۴۵-۷) شامل: ۱- خواجه فضل‌الله بن روزبهان خنجی؛ ۲- سالشمار زندگی ابن روزبهان، ۳- آثار علمی ابن روزبهان، ۴- مآخذ شرح حال مؤلفه ه زمینه‌های بروز تسنن دوازده امامی، ۵- ابن روزبهان سنی دوازده امامی، ۶- ابن روزبهان در کتاب «وسيلة الخادم الی المخدوم» متن اصل کتاب (صص ۲۹۲-۵۱) به مناسبت موضوع کتاب، صلوات به چهارده معصوم، مناقب منسوب به محی‌الدین عربی در پایان کتاب (صص ۲۹۷-۲۹۳) بدون ترجمه فارسی آورده شده است.

کتاب حاضر براساس تنها نسخه خطی (کتابت شده در سده دوازدهم) موجود در کتابخانه آیت‌الله مرعشی فراهم شده است.

۲۳- تبریزی، محمدزمان بن کلبعلی: فرآندالفوائد در احوال مدارس و مساجد (نوشته در ۱۱۲۲ ق)؛ به کوشش رسول جعفریان، دفتر نشر میراث مکتوب، چاپ اول، (تهران ۱۳۷۳) ۳۶۲ ص.

کتاب مشتمل است بر مقدمه مؤلف (ص ۲۶-۲۱) و دو باب، باب اول در احوال مساجد حاوی شش فصل (صص ۲۱۳-۲۹)، باب دوم در احوال مدارس، حاوی شش فصل (ص ۲۹۹-۲۱۷) و خاتمه (صص ۳۴۶-۳۰۳).

توضیح: مؤلف اثر حاضر از دانشوران برجسته عصر صفویه و از شاگردان علامه مجلسی بوده است. جز این کتاب، دارای شش اثر دیگر نیز بوده که معرفی اجمالی هر یک در مقدمه

کتاب مشتمل بر این مباحث است: سرآغاز، سراینده و تاریخ سرایش مکافات‌نامه (ص ۹-۱۸)، تحلیل مصحح از علل زوال دولت صفوی (ص ۳۷-۱۹)، مکافات‌نامه و علل زوال دولت صفوی (صص ۶۱-۲۸)، متن مکافات‌نامه (۱۹۱-۶۵)، اشعار میرزا زکی مشهدی درباره فتنه افغان (صص ۱۹۱-۱۷۶) شاعر به عنوان شاهد، مشاهدات خود را از حمله افغان‌ها به اصفهان به زبان شعر بیان داشته است؛ معرفی اجمالی قطب‌الدین تبریزی شیرازی ذهبی (صص ۲۰۰-۱۹۶)، [قطب‌الدین دیدگاه‌های خود را درباره علل سقوط صفویان در سه جا بیان کرده است: رساله طب الممالک، در مقدمه فصل الخطاب، و سوم در خاطرات شفاهی که در حاشیه «میزان الصواب» آمده است.] درباره رساله طب الممالک (جایگاه رساله در بین متون سیاسی و تحلیل آن)، (صص ۲۱۳-۲۰۱)؛ متن عربی رساله طب الممالک (صص ۲۳۴-۲۱۷)، ترجمه فارسی رساله مزبور (صص ۲۵۶-۲۳۷)؛ معرفی اجمالی رساله فصل الخطاب، دیدگاه‌های قطب‌الدین در فصل الخطاب درباره تعارض فقیهان و عارفان و نیز تحلیل فتنه افغان و شکست ایران (صص ۲۸۱-۲۵۹)؛ خاطرات قطب‌الدین از حمله افغان به نقل از حاشیه کتاب «میزان الصواب» (صص ۲۹۳-۲۸۳)؛ علمای اصفهان در فتنه افغان (صص ۳۱۰-۲۹۷)؛ شیخ لطف‌الله و رساله اعتکافیه (صص ۳۲۱-۳۱۳)؛ آگاهی‌های اجتماعی و تاریخی از عهد صفوی در آثار سید نعمت‌الله جزایری (صص ۳۴۵-۳۲۵)؛ اختلاف فقها درباره تنباکو در دوره صفوی (صص ۳۵۶-۳۴۹)؛ پاره‌ای از مسایل حجاج شیعی در دوره صفوی (صص ۳۷۵-۳۵۹)؛ ترجمه متون دینی به پارسی و نقش آن در ترویج تشیع در دوره صفوی (صص ۴۱۴-۳۷۹). فهرست راهنما.

۲۱- واله اصفهانی، محمدیوسف: خلد برین (ایران در روزگار صفویان)، به کوشش میرهاشم محدث، انتشارات بنیاد موقوفات افشار، چاپ اول، (تهران، ۱۳۷۲). پانزده + ۹۰۴ ص.

مصحح آمده است.

با این که عصر صفوی چنان که خود مؤلف تیز بدان اذعان داشته است شاهد رشد و گسترش تحصیلات علمی و نهضت مدرسه‌سازی در اصفهان و دیگر شهرهای ایران بوده ولی با این حال مؤلف از وضعیت مدارس آگاهی‌های کمتری نسبت به احوال مساجد در اختیار خواننده می‌گذارد. کتاب ضمن آن که از چایی مطلوب و دلپذیر برخوردار است. در انتها حاوی سه فهرست (اشخاص، جایها و کتاب‌ها) نیز می‌باشد. کتاب برپایه عکسی که از نسخه موجود در آلمان تهیه شده فراهم آمده است.

۲۴. محیی لاری: مثنوی فتوح الحرمین (توصیف آثار مکه و مدینه و فلسفه مناسک حج در فتوح الحرمین)، به کوشش رسول جعفریان، انتشارات انصاریان، چاپ اول، (قم ۱۳۷۳) ۱۶+۹۴ ص تصاویر رنگی از اماکن مقدسه.

توضیح: حجت‌الاسلام رسول جعفریان در مقدمه‌ای (صص ۱۴-۷) که بر این کتاب نوشته ارزش و اهمیت این اثر را از جهات ادبی، عرفانی و دینی شناسانده است. او از چند نسخه خطی برای تصحیح این اثر استفاده کرده و در پایان کتاب نیز تصاویر رنگی متعددی (نقاشی‌های مندرج در پایان برخی نسخه‌ها) از آثار تاریخی اماکن مقدسه را آورده است. کتاب از چایی بسیار مطبوع و دلپذیر برخوردار است.

نسخه گروه دوم را در بخش اختلاف نسخ که در آخر کتاب آمده آورده‌اند. چنان که پیداست مصحح محترم برای تصحیح این اثر نهایت سعی و اهتمام را ورزیده و در این راه رنج بسیار برده است حال اگر اشکالات و ایراداتی بر متن مصحح وارد باشد (چنانکه خود مصحح نیز در پایان مقدمه به احتمال آنها اذعان و اعتراف داشته‌اند)، به هیچ رو از قنر زحمات چهارساله او کاسته نمی‌شود.

کتاب به شکلی بسیار مطلوب و دلپذیر به چاپ رسیده است با این حال از ذکر یک ایراد نباید غفلت کرد و آن گنجانیدن تنها یک فهرست راهنما برای چنین کتاب حجیم و معتبری است. دست کم باید فهرس آیات و روایات و ملل و نحل نیز افزوده می‌شد. مصحح محترم همین اثر کتاب مستقلی نیز درباره شیخ صفی‌الدین تألیف کرده‌اند. با این مشخصات درد طلب (در احوال و آراء شیخ صفی‌الدین اردبیلی). نشر ابو، چاپ اول، (تبریز ۱۳۷۶) ۲۱۶ ص. مؤلف در مقدمه کتاب در تکمیل کار کسروی متذکر این نکته شده‌اند که انصاف نیست تنها به «شیخ صفی و تبارش» بسنده شود بلکه باید به «شیخ صفی و پیامش» هم پرداخته شود. (ص ۳)

۲۶. نصیری، محمدابراهیم بن زین‌العابدین: دستور شهریاران (وقایع سال‌های ۱۱۰۵ تا ۱۱۱۰ ق، پادشاهی شاه سلطان حسین صفوی) به کوشش محمدنادر نصیری مقدم، بنیاد موقوفات

کتاب ماه تاریخ و جغرافیا / آبان ماه ۱۳۷۹

گفتنی است که این اثر یک بار نیز قبلاً با این مشخصات تصحیح و انتشار یافته است. فتوح الحرمین، تصحیح و مقدمه: علی محدث، انتشارات اطلاعات، چاپ اول، (تهران ۱۳۶۶) ۱۲۲ ص.

۲۵. ابن بزاز اردبیلی، درویش توکلی بن اسماعیل بن حاجی محمد: صفوة الصفا (در ترجمه احوال و اقوال و کرامات شیخ صفی‌الدین اسحق اردبیلی)، تصحیح غلامرضا طباطبایی مجد، ناشر: مصحح، چاپ اول (تبریز ۱۳۷۳) ۱۳۴۸ ص.

کتاب مشتمل است بر مقدمه مصحح (صص ۳۱-۳)، جدول ابواب، فصول و حکایات (صص ۳۹-۳۲)، دیباچه (صص ۵۳-۴۱)، مقدمه، شامل دو فصل (صص ۶۸-۵۵)؛ دوازده باب شامل هفتاد فصل (صص ۱۱۹۳-۷۰)؛ ملحقات شامل اختلاف نسخ (صص ۱۲۴۴-۱۱۹۶)، توضیحات (صص ۱۲۹۰-۱۲۴۵)، معنی پاره‌ای لغات (صص ۱۳۰۴-۱۲۹۱)، فهرست راهنما.

توضیح: کتاب حاضر یکی از معتبرترین کتاب‌ها درباره تصوف و گرانقدرترین منبع درباره حالات و کرامات و مناقب و مقامات شیخ صفی‌الدین اردبیلی است که این بزرگ آن را به توصیه و سفارش شیخ صدرالدین (پسر و جانشین شیخ صفی‌الدین) در سال ۷۵۹ قمری نوشته است. مبنای کتاب قول شاهان و مردمان ثقه بوده است. (ص ۱۶) منوچهر مرتضوی، صفوة الصفا را در سلسله مقامات عرفای بزرگ از نظر اهمیت در ردیف اسرارالتوحید مناقب‌العارفین و رساله فریدون سپهسالار دانسته است. (ص ۱)

مصحح محترم به تفصیل نسخه‌های خطی متعدد و دو چاپ سنگی این اثر را معرفی کرده و سپس در ذکر شیوه تصحیح خود متذکر شده‌اند که ۹ نسخه خطی را به دو گروه تقسیم کرده‌اند: ۶ مورد که کتابت آنها به پیش از دوره صفویان باز می‌گردد در گروه اول و سه مورد دیگر که در عهد صفویان کتابت شده را در گروه دوم قرار داده‌اند. ابتدا ۶ نسخه گروه اول مقابله و اختلافات در پاورقی آورده شده است و سپس اختلاف متن تصحیح شده نهایی با سه

افشار، چاپ اول (تهران، ۱۳۷۳) شصت و پنج + ۳۸۰ ص. کتاب مشتمل است بر یادداشتی از استاد ایرج افشار، سخنی از استاد احسان اشراقی، پیشگفتار مصحح (صص بیست الی شصت و پنج)، مقدمه مؤلف (صص ۱۵-۱)، متن کتاب (صص ۳۳۰-۱۶) فرهنگ لغات و فهرس راهنما.

توضیح: کتاب حاضر دربرگیرنده مشروح وقایع و حوادث شش سال نخست پادشاهی سلطان حسین صفوی (۱۱۳۵-۱۱۰۵ ق) است که به صورت سالشمار از ۱۱۰۵ تا ۱۱۱۰ هجری قمری به رشته تحریر درآمده است.

مؤلف ظاهراً در ۱۰۵۰ به دنیا آمده و در ۱۰۹۱ یعنی در سن ۴۱ سالگی به وزارت استرآباد رسیده است. چند سالی از مشاغل و مناصب برکنار گردیده و مجدداً در ۱۱۱۰ به تصدی شغل مجلس‌نویسی نائل آمده است (صص پنجاه و یک)، دسترسی مؤلف به اسناد دولتی اثر او را از مزیت خاص برخوردار کرده است. از مؤلف به غیر از دستور شهریاران رسائلی نیز باقی است که در جنگی در کتابخانه مجلس شورای اسلامی نگهداری می‌شود. مؤلف کتاب سبب پدیدآمدن این اثر را دستور شاه سلطان حسین مبنی بر تألیف اثری در باب ملکداری دانسته و به همین جهت کتاب را «دستور شهریاران» نام نهاده است.

یگانه نسخه خطی کتاب حاضر در کتابخانه موزه بریتانیا است. مصحح محترم از روی نسخه عکسی که از میکروفیلم تهیه شده به تصحیح اثر حاضر همت گماشته است. (صص پنجاه و شش)

۲۷. سفرنامه منظوم حج (۱۲۰۰ بیت). سراینده: بانویی اصفهانی از دوره صفوی (نیمه نخست قرن دوازده هجری) به کوشش رسول جعفریان، نشر مشعر [چاپ اول]، (تهران ۱۳۷۴) ۱۶۰ ص.

توضیح: حجت‌الاسلام رسول جعفریان در مقدمه کتاب (صص ۲۱-۹) با استناد به اشعار اثر حاضر آگاهی‌هایی درباره شخصیت سراینده، علایق وی، محتوای مثنوی و نیز مشکلات

زائران ایرانی در راه سفر حج در اختیار خواننده قرار داده است. بعد از آوردن متن کامل مثنوی، چهار پیوست نیز ضمیمه کتاب شده که به شرح زیر است:

۱. سفرنامه منظوم حسین ایبوردی (صص ۹۴-۸۷)؛ ۲. گزیده حج‌نامه احمد مسکین (صص ۱۰۶-۹۷)؛ ۳. گزیده فتوح الحرمین (صص ۱۴۰-۱۰۹). [متن کامل این مثنوی در سال ۱۳۷۳ توسط آقای جعفریان منتشر شده است.] ۴. دو قصیده خاقانی (صص ۱۶۰-۱۴۲).
۲۸. قمی، ملاعبدالکریم: احوال و آثار بهاء‌الدین محمداصفهانی (مشهور به فاضل هندی ۱۰۶۲-۱۱۳۷ ق) به ضمیمه صور منطبعه و رساله بینش غرض آفرینش از فاضل هندی. تألیف و تصحیح: رسول جعفریان، انتشارات انصاریان، [چاپ اول]، (قم ۱۳۷۴). ص ۲۴۸.

فاضل هندی از جمله علمای اواخر دوره صفویه است که از او به عنوان فقیه، متکلم و فیلسوف یاد می‌کنند.

توضیح: کتاب از دو قسمت تألیف و تصحیح تشکیل شده است. فصل اول تألیف به احوال فاضل هندی (صص ۴۳-۱۳) و فصل دوم به شرح آثار (صص ۶۷-۴۷) او اختصاص یافته است.

قسمت دوم کتاب خود از دو بخش تشکیل شده که بخش نخست: «صور منطبعه»

کتاب راه، علی قلی جدیدالاسلام، معرفی کرده است. همچنین در مورد آثار قلمی او و نیز آگاهی‌های وی از فرنگه مسیحیت و مسیحیان اطلاعات سودمندی در اختیار خواننده قرار داده است. گفتنی است که همین مقدمه به صورت مقاله‌ای مستقل تحت عنوان «علی قلی جدیدالاسلام و نقد تورات» در دفتر دوم مقالات تاریخی (صص ۱۰۷-۵۵) انتشار یافته است. متن اصلی کتاب از صفحه ۵۵ شروع و در صفحه ۷۷۶ خاتمه می‌یابد. چنانکه پیداست کتاب فاقد فهرست اعلام می‌باشد.

مصحح محترم در پایان مقدمه سه نسخه اثر را شناسانده و متذکر شده‌اند که نسخه موجود در کتابخانه مسجد اعظم قم را اساس کار قرار داده‌اند.

۳۰. حسینی خاتون آبادی، محمد باقرین اسماعیل (۱۰۷۰-۱۱۳۷ ق)؛ ترجمه اناجیل اربعه (ترجمه و تعلیقات) به کوشش رسول جعفریان، نشر میراث مکتوب، چاپ اول، (تهران ۱۳۷۵) ص ۲۵۴.

مؤلف از عالمان ممتاز و بنام اواخر عصر صفوی بوده است.

توضیح: کتاب حاضر قبل از این چاپ، یک بار با شمارگان محدود (۴۰۰ نسخه) در قم انتشار یافته بود. در صفحات آغازین کتاب دو یادداشت به چشم می‌خورد. یکی از پروفیسور فرانکو امِتو که از اقدام جعفریان در احیای این اثر تقدیر و ستایش کرده‌اند و دیگر از آیت‌الله

(صص ۱۸۹-۸۵) تألیف ملاعبدالکریم فرزند ملا محمدطاهر قمی است. این توضیح ضروری است که فاضل هندی در سال ۱۱۲۶ رساله کوتاهی با عنوان «چهار آینه» نوشته که یکی از دانشوران اخباری آن روزگار، محب علی اصفهانی، با نوشتن رساله‌ای با نام «پنج سیقل» به نقد اثر او پرداخته است. ملاعبدالکریم در واقع برای دفاع از فاضل هندی و رد محب‌علی اصفهانی به نوشتن «صور منطبعه» همت گماشته است. (صص ۸۱ - ۸۰) این هرسه رساله کوتاه که در بخش حاضر آمده است، حکایتگر گوشه‌ای از منازعات فکری و مشاجرات قلمی علمای عهد صفوی است که برای آگاهی از کم و کیف منازعات و مباحثات علمی - عقیدتی عالمان دین در اواخر این دوران بسیار مفید و سودبخش است. بخش دوم از قسمت دوم کتاب به درج رساله کوتاهی از فاضل هندی با عنوان «بینش غرض آفرینش» (صص ۲۴۷-۱۹۵) اختصاص یافته است. گفتنی است که این رساله بیش از سی سال قبل نیز به همت حجة‌الاسلام سیدجواد مدرسی یزدی نشر شده بود. چاپ فوق با نسخه شخصی آقای جعفریان مبنای انتشار مجدد این رساله بوده است. یکی از محاسن عمده این کتاب آن است که خواننده از خلال آن با کثیری از کتب و رسائل مربوط به علما در دوره صفویه آشنا می‌شود.

کتاب حاضر به مناسبت دویست و هشتادمین سالگرد درگذشت فاضل هندی با تعجیل فراهم آمده، و لذا ضمن داشتن اغلاط تایپی، فاقد فهرست اعلام و راهنما است.

۲۹. علی قلی جدیدالاسلام (پدر اتونیبو دو زوزو پرتغالی، رییس پیشین دیر آگوستین‌های اصفهان، مقیم این شهر در نیمه نخست قرن دوازدهم): ترجمه، شرح و نقد سفر پیدایش تورات، به کوشش رسول جعفریان، انتشارات انصاریان، چاپ اول، (قم ۱۳۷۵) ص ۷۷۶.

مؤلف از معاصرین شاه سلطان حسین صفوی (۱۱۳۵-۱۱۰۵ ق) بوده و در اصفهان می‌زیسته است.

توضیح: آقای جعفریان در مقدمه مفصلی که بر این کتاب نوشته (صص ۵۴-۱۲) مؤلف

مصباح یزدی که در ضرورت شناسایی و انتشارات میراث مکتوب به ویژه در زمینه‌های مربوط به ادیان و مذاهب سخن گفته‌اند.

مصحح محترم مقدمه‌ای مفصل (صص ۶۷-۱۱) بر کتاب نوشته‌اند که مشتمل بر مباحث زیر است: [الف]: ادبیات ضد مسیحی در دوره صفوی، شامل: [۱] شاه‌عباس و فعالیت‌های مذهبی مسیحیان [۲] میرسیداحمد علوی و ردیه‌نویسی بر مسیحیت [ب]: ادبیات ضد مسیحی در دوره شاه سلیمان [۳]، ظهیرالدین تفرشی، [ج] ادبیات ضد مسیحی در دوره شاه سلطان حسین [۴]...]. علی‌قلی جدیدالاسلام؛ سیدمحمدباقر خاتون آبادی مترجم اناجیل اربعه.

مقدمه آقای جعفریان حاوی آگاهی‌های سودمندی در خصوص ادبیات ضد مسیحی در عصر صفوی است. برخی از کتاب‌ها و منابع مورد استفاده ایشان در تألیف مقدمه فاقد مشخصات دقیق کتابشناسی است. جا داشت برای چنین کتاب ارزشمندی فهرس راهنما تهیه می‌شد تا استفاده از آن برای اهل تحقیق میسرتر می‌گشت.

مصحح محترم برای چاپ این اثر از دو نسخه خطی بهره برده است. یکی متعلق به آیت‌الله روضائی و دیگری موجود در کتابخانه آیت‌الله مرعشی.

۳۱. حزین لاهیجی، شیخ محمدعلی: تاریخ و سفرنامه حزین، تحقیق و تصحیح: علی دوانی، انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی، چاپ اول (تهران ۱۳۷۵) ص ۴۴۴.

کتاب مشتمل است بر سخن ناشر، پیشگفتار و مقدمه مصحح (صص ۱۴۰-۷)، متن کتاب (صص ۲۸۶-۱۴۳)، ملحقات مصحح کتاب شامل شرح حال مختصر ۸۱ نفر از استادان، معاصران و معاشران حزین (صص ۳۹۰-۲۸۹)، فهرست‌ها (صص ۴۴۴-۳۹۳).

توضیح: حزین لاهیجی (۱۱۸۰-۱۱۰۳ ق) از دانشمندان و شعرای مشهور قرن دوازدهم هجری است. شمار تألیفات او را تا ۲۰۰ مورد ذکر کرده‌اند (دوانی: صص ۴۵-۳۳). یکی از مهمترین امتیازات کتاب حاضر آن است که مؤلف خود در حادثه محاصره چند ماهه

اصفهان در ۱۱۳۴ توسط افغان‌ها، در آن شهر بوده و در اول محرم ۱۱۳۵، پانزده روز قبل از سقوط اصفهان به دست محمود افغان از آن شهر با لباس میدل بیرون آمده است. (ص ۶۳) مؤلف گزارشات ارزشمندی از جریان محاصره اصفهان و سختی‌ها و مصیبت‌های مترتب بر آن در اثر خود آورده است. مزیت دیگر کتاب آن است که مؤلف شرح حال بسیاری از دانشمندان، علما و فقهاء حکما و عرفای معاصرش را به اجمال آورده که در کمتر منبع دیگری قابل دسترسی است. کتاب حاضر پیش از این چند بار چاپ شده است. از جمله در اصفهان (۱۳۳۲ شمسی). آخرین بار به ضمیمه دیوان حزین در سال ۱۳۵۰ به نام «دیوان حزین به ضمیمه تاریخ و سفرنامه حزین» مقابله و تصحیح و در تهران منتشر شده است. تصحیح حاضر براساس دو چاپ اصفهان و تهران و میکروفیلم نسخه خطی کتابخانه «آیندیا آفیس»، مقابله و تصحیح شده است. هرچند بنا به گفته مصحح محترم تفاوت بین این سه نسخه بسیار ناچیز بوده است. (صص ۵۳-۵۴).

۳۲. مستوفی، محمد محسن بن محمد کریم قزوینی: زبدة التواریخ، تصحیح بهروز گودرزی، بنیاد موقوفات افشار، چاپ اول (تهران ۱۳۷۵) ۲۷۶ ص.

کتاب مشتمل است بر مقدمه مصحح (صص ۷-۲۸)، دیباچه مؤلف (صص ۴۰-۲۹)، متن اصل کتاب (صص ۱۸۶-۴۱)، حواشی و تعلیقات مصحح (صص ۲۱۶-۱۸۷).

اعلام (صص ۷۳-۱): جلد سوم: (صص ۱۸۲۴-۱۵۱۴) + فهرست اعلام (صص ۱-۳۶).
توضیح: اسکندربیک بعد از ۲۴ سال خدمت در دربار شاه عباس، از سال ۱۰۲۵ قمری تألیف تاریخ عالم‌آرا را آغاز کرد و بعد از فراغت از سال‌ها تألیف، به تألیف ذیل عالم‌آرا پرداخت. (صص بیست و پنج)

کتاب حاضر پیش از این چاپ چند بار انتشار یافته است. از جمله: چاپ سنگی در سال ۱۲۸۰ ق؛ به اهتمام سهیلی خوانساری، انتشارات اسلامیة (تهران ۱۳۱۷) ۳۲۰ ص؛ به کوشش ایرج افشار، امیرکبیر (تهران ۱۳۳۴) ۲ ج، به تصحیح و مقابله شاهرودی، نشر طلوع و سیروس، (تهران ۱۳۶۴) ۳ ج (در یک مجلد). افسست از روی چاپ دارالخلافه ۱۳۱۴ ق. به خط میرزا شریف؛ (؟) کتابفروشی تأیید (اصفهان، ۱۳۵۰) ۲ ج.

مرحوم رضوانی چاپ سنگی را اساس و مبنای تصحیح قرار داده و با نسخه شخصی خود و نیز نسخه‌های شخصی آقایان مهدوی، خرمی و حکمت مقابله کرده است. البته از ذکر تمام اختلافات موجود در نسخه‌ها صرف‌نظر کرده و تنها اختلافات مهم را متذکر شده‌اند. (صص بیست و نه و سی) در مجموع چاپ حاضر کامل‌تر و بهتر از چاپ‌های قبلی است.

گفتنی است که عالم‌آرای عباسی توسط راجر سیوری (Roger Savory) به

لغت‌نامه (صص ۲۲۲-۲۱۷)، فهرست منابع مورد استفاده مصحح، فهرست راهنمای اشخاص و اماکن، چند صفحه از نمونه‌های نسخ خطی زبدة التواریخ.

توضیح: زبدة التواریخ یکی از مهمترین منابع دست اول برای عصر شاه سلطان حسین، شاه طهماسب دوم و اوایل به قدرت رسیدن نادرشاه افشار به شمار می‌رود. این اثر نیز همانند غالب آثار تاریخی عصر صفوی یک تاریخ عمومی است که از حضرت آدم شروع و تا عصر مؤلف خاتمه می‌یابد. منتهی مصحح محترم تنها بخش تاریخ صفویه را که حائز اهمیت تاریخی بوده برای تصحیح انتخاب نموده است. نیمی از همین بخش به دوره شاه سلطان حسین که مؤلف در آن دوره می‌زیسته، اختصاص یافته است. البته اثر حاضر در سال ۱۱۵۱ هجری قمری به فرمان رضا قلی میرزا ولیعهد نادرشاه نوشته شده و لذا وقایع اوایل دوره نادری نیز در این اثر آمده است. بنابراین اهمیت کتاب بیشتر از آن جهت است که مؤلف شاهد و ناظر وقایعی بود، که نقل کرده است. به طور مثال مؤلف در محاصره اصفهان در این شهر حضور داشته و گزارش‌های او از اوضاع دهشت‌بار شهر و قحطی و گرسنگی مردم دارای ارزش تاریخی بسیاری است. (ص ۱۳۱) همچنین او در هنگام جنگ‌هایی که با ابدالی‌های هرات می‌شده، در مشهد حضور داشته است. بنابراین اطلاعات دقیقی از این نبردها به دست می‌دهد. از زبدة التواریخ ۸ نسخه شناخته شده است (۲ مورد در بریتانیا و بقیه در کتابخانه‌های ایران). تلاش‌های مصحح برای دستیابی به عکس نسخه‌های موجود در بریتانیا بی‌نتیجه مانده و لذا مصحح براساس پنج نسخه خطی موجود در کتابخانه‌های ملی، ملک، و دانشگاه تهران به کار پر زحمت تصحیح این اثر همت گماشته‌اند.

۳۳. اسکندر بیگ منشی ترکمان: تاریخ عالم‌آرای عباسی، تصحیح: محمد اسماعیل رضوانی، انتشارات دنیای کتاب، چاپ اول (تهران ۱۳۷۷) ۳ جلد، جلد اول: سی و شش + ۵۸۳ ص + فهرست اعلام (صص ۱۰۵۲-۱): جلد دوم: (صص ۱۵۱۲-۵۸۶) + فهرست

طور کامل به زبان انگلیسی ترجمه شده و جزو سلسله انتشارات ایران (ش ۲۸) از مجموعه آثار نمونه بین‌المللی یونسکو در سال ۱۳۵۶/۱۹۷۸ ش. به چاپ رسیده است. همچنین بخش‌های مربوط به گرجستان نیز به روسی ترجمه شده است (ص سی و پنج).

۳۴. سبزواری، ملا محمد باقر (محقق سبزواری): روضة الانوار عباسی (دراخلاق و شیوه کشورداری)، تصحیح و تحقیق: اسماعیل چنگیزی اردبایی، نشر میراث مکتوب، چاپ اول (تهران ۱۳۷۷) ۹۰۹ ص.

کتاب مشتمل است بر مقدمه مصحح (صص ۴۹-۱۱)، تصویر صفحه اول نسخه اصل، مقدمه مؤلف (صص ۵۱-۱۰۰)، متن کتاب (صص ۸۶۶-۱۰۳)، فهرست‌ها (صص ۸۶۹-۹۰۹).

توضیح: محقق سبزواری (وفات ۱۰۹۰ ق) از علما و دانشمندان بزرگ روزگار صفویان و معاصر شاه عباس دوم (سلطنت: ۱۰۷۷-۱۰۵۲ ق) بوده است. کتاب روضة الانوار را به نام همین پادشاه تألیف و نامگذاری کرده است.

کتاب در یک مقدمه و دو قسم ترتیب یافته است. مقدمه به مباحث نظری سیاست اختصاص دارد و مباحث قسم دوم و پایانی کتاب درباره سیاست یا به اصطلاح «سیاست مدن» است. این قسمت با نقل عهدنامه حضرت علی (ع) خطاب به مالک اشتر به انجام می‌رسد. (ص ۴۰) مصحح محترم در پایان مقدمه خود مشخصات ۱۵ نسخه خطی و چاپ سنگی این اثر را آورده است. (ص ۴۸) تصحیح این اثر بر مبنای نسخه اصل که به دست مؤلف تحریر یافته (موجود در کتابخانه مجلس) با مقابله با نسخه خطی کتابخانه مرعشی و در مواردی با استفاده از نسخه‌های دیگر از مجلس و چاپ سنگی صورت گرفته است.

کتاب حاضر همانند دیگر آثار نشر میراث مکتوب ضمن دربرداشتن فهرست‌های

متعدد راهنما که مطلوب اهل تحقیق است، از چایی نفیس و ارزشمند برخوردار است.
 ۳۵- عبدالله ثانی مشهور به بهشتی هروی: نورالمشرقین (سفرنامه منظوم از عهد صفوی) تصحیح و تعلیقات: نجیب مایل هروی، آستان قدس رضوی، چاپ اول (مشهد ۱۳۷۷) ۳۵۳ ص.

کتاب حاوی این مطالب است: ۱- مقدمه مصحح (صص ۱۱-۳۳)، ۲- متن نورالمشرقین (صص ۲۷۰-۴۷)، ۳- تعلیقات و یادداشت‌های ارجاعی (صص ۳۰۸-۲۷۳) فهرست‌های لغات و تعبیرات، جای‌ها، کسان، کتاب‌ها (صص ۳۱۱-۳۵۱).

توضیح: بهشتی هروی در ۱۰۰۶ ق. در خانواده‌ای شیعه مذهب در شهر هرات زاده شد. سیر و سفر بسیار کرد و غالب مشاهدات خود را به نظم درآورد. مثنوی حاضر که مشتمل بر یک‌هزار و هفتصد و نود و یک بیت است بیشتر از آن جهت که ناظم آن در لابلای اشعار، دیده‌ها و دریافت‌های خود را از نواحی و شهرهای مختلف به خوبی ثبت و ضبط کرده، برای درک و شناخت تاریخ اجتماعی و فرهنگی قرن یازدهم و نیز از جهت جغرافیایی تاریخی می‌تواند مفید و سودمند باشد. مصحح محترم در بخشی از مقدمه خود می‌نویسد: ناظم این مثنوی به توصیف شهرهای شرقی و مرکزی ایران و هندوستان پرداخته، پیش از توصیف شهرها و قصبه‌های ایران و هندوستان به نعت و ستایش پیامبر اکرم (ص) و

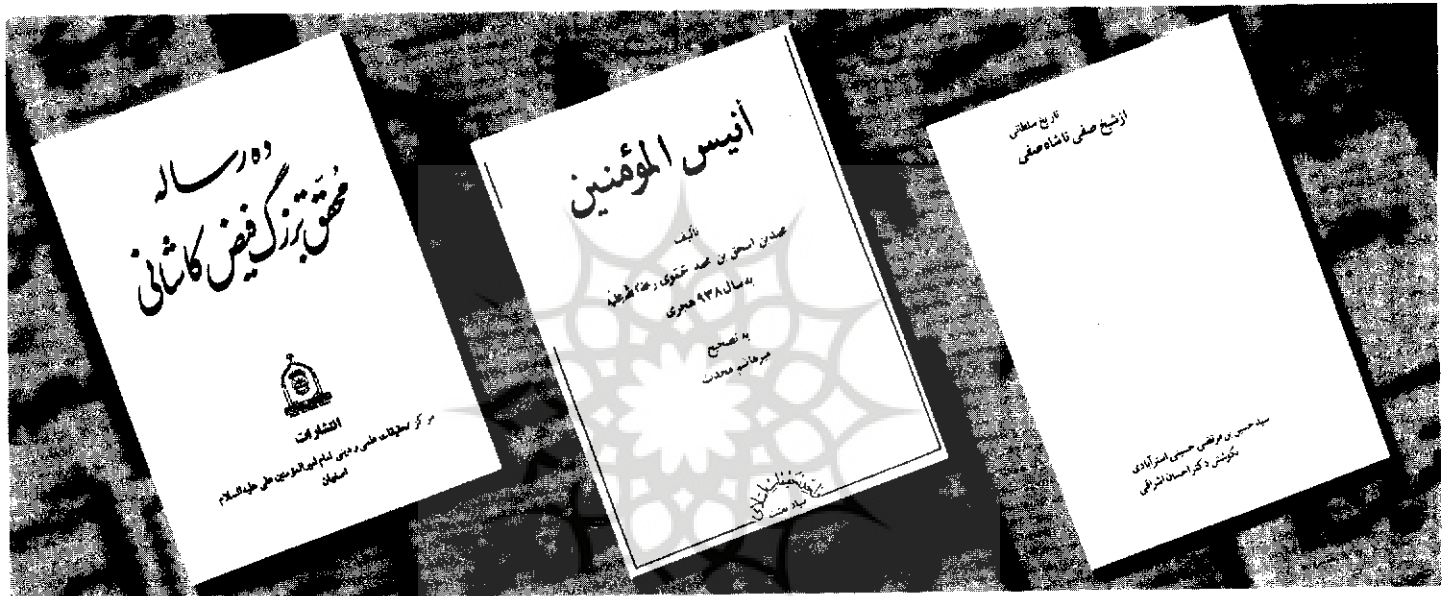
ملی، دانشگاه تهران، دانشکده ادبیات دانشگاه فردوسی مشهد به عنوان نسخه‌های فرع در نظر گرفته شده و با چند سال صرف وقت، تصحیح نهایی به نحو شایسته و دلپذیر به زیور طبع آراسته شده است.

مصحح در پایان پیشگفتار خود بر کتاب، وعده انتشار مجلد دوم روضه‌الصفویه - شامل رویدادهای دوران شاه اسماعیل دوم، سلطان محمد خدابنده و شاه عباس اول - را نیز داده‌اند (صص ۳۴-۳۵).

۳۷- منشی قزوینی، بوداق: جواهرالخبار (بخش تاریخ ایران از قراقویونلو تا ۹۸۴ ق.)، مقدمه، تصحیح و تعلیقات: محسن بهرام‌نژاد، مرکز نشر میراث مکتوب، چاپ اول (تهران ۱۳۷۸) ۳۱۷ ص.

کتاب مشتمل است بر پیشگفتار مصحح (صص ۵۱-۱۳) و آغاز کتاب به قلم مؤلف (صص ۶۰-۵۵). متن اصل کتاب شامل: فصل اول: احوال طایفه قراقویونلو (صص ۷۲-۶۳)، فصل دوم: احوال طایفه آق قویونلو (صص ۹۷-۷۳): خاتمه: احوال سلاطین صفویه (صص ۲۴۶-۹۹)، تعلیقات (صص ۲۶۰-۲۴۷)، فهراس (صص ۳۱۳-۲۶۳).

توضیح: مؤلف در سال ۹۱۶ ه. ق و به روایتی ۹۱۸ ه. ق در قزوین به دنیا آمده و در چهارده سالگی به «دفترخانه همایون» راه یافته و یک سال بعد «محرر ارباب التحویل»

گرددیده است، بدین ترتیب مؤلف از اوایل سلطنت طولانی شاه طهماسب در مشاغل و مناصب دیوانی به کار پرداخته و بارها نیز معزول و منزوی شده است. کتاب حاضر که یک دوره تاریخ عمومی از هبوط آدم تا سال ۹۸۴ است یگانه اثر مؤلف بوده که از «قسم چهارم» یعنی از احوال طوایف پیش‌گفته به بعد تصحیح شده است. مؤلف، اثر خود را در اواخر همان ماهی که شاه اسماعیل دوم - ۲۷ جمادی‌الاول ۹۸۴ - تاجگذاری کرد، خاتمه می‌دهد.

از جواهر الاخبار ظاهراً یک نسخه آن هم به خط مؤلف در کتابخانه علوم در لنینگراد (سن پترزبورگ) موجود است. چون مصحح محترم به اصل نسخه دسترسی نداشته از روی نسخه عکسی دانشگاه تهران و میکروفیلم کتابخانه ملی مبادرت به تصحیح این اثر کرده‌اند. بنا به نوشته مصحح برخی از مستشرقین قبلاً بدین اثر پرداخته‌اند از جمله: گزیده جواهرالخبار توسط ام. شارموای «M. Charmoy» به زبان فرانسه ترجمه گردیده و بخش «شرح حال مؤلف» نیز به وسیله «راجر، سیوری» (R.M. Savory) به زبان انگلیسی ترجمه و به چاپ رسیده است، همچنین بخش «احوال مؤلف» همراه با توضیحاتی چند درباره جواهر الاخبار در مقاله‌ای مستقل توسط شرق‌شناس روسی «پ.ای. پتروف» (P.E. Petrov) به زبان روسی ترجمه و به چاپ رسیده است. (صص ۱۴ و ۴۸).

تصحیح دقیق، تعلیقات مفید و شش فهرست راهنمای پایان کتاب همراه با چاپ نفیس و عالی از جمله ویژگی‌های ارزشمند اثر حاضر است.

اثمه (ع) پرداخته، سپس یک یا چند معجزه منسوب به اثمه طاهربین (ع) را بیان کرده است. پس از آن به دقت به وصف زادگاه خود - هرات - پرداخته است. (ص ۱۴) فهرست‌های متعدد پایان کتاب و نیز تعلیقات و یادداشت‌های مصحح محترم بر ارزش کتاب هرچه بیشتر افزوده است. کتاب به شکلی پسندیده و دلپذیر به طبع رسیده است.

۳۶- جناب‌دلی، میرزا بیگ حسن بن حسینی: روضه‌الصفویه، به کوشش غلامرضا طباطبایی مجد، بنیاد موقوفات افشار: چاپ اول (تهران ۱۳۷۸) ۹۸۷ ص.

کتاب مشتمل است بر یادداشت کوتاه استاد ایرج افشار، پیشگفتار مصحح (صص ۴۳-۱۷)، گراور چند صفحه از نمونه نسخه‌های خطی کتاب، متن کتاب (صص ۹۰۳-۵۵)، سالشمار وقایع مهم تاریخی (صص ۹۱۵-۹۰۵)، فهراس راهنمای متعدد (صص ۹۸۷-۹۱۷).

توضیح: کتاب حاضر متضمن وقایع و حوادث یکصد و سی سال تاریخ خاندان صفوی از به سلطنت رسیدن شاه اسماعیل اول (۹۰۷ ق) تا آغاز چهلمین سال پادشاهی شاه عباس (۱۰۳۶ ق) است. تألیف اثر حاضر در ۱۰۲۳ شروع و قریب سیزده سال به طول کشیده است. مؤلف در این اثر تصویر زنده و گویایی از جزئیات و حوادث روزگار صفویان به ویژه اوضاع چهل سال از دوران سلطنت شاه عباس اول را در اختیار علاقمندان تاریخ می‌گذارد. به تصریح مصحح، مؤلف این کتاب از سه دسته منابع در تألیف خود بهره برده است: اسناد و مدارک، مسموعات از راویان ثقة و مشاهدات عینی. (ص ۲۴) کتاب حاضر علاوه بر فواید عیدیه تاریخی، از جهت جغرافیایی نیز به دلیل در برداشتن اطلاعات درباره شهرها، دیه‌ها و... نیز حائز اهمیت است.

مصحح محترم برای تصحیح این اثر حجیم، چهارنسخه را مبنای کار خود قرار داده است. نسخه کتابخانه لاله اسماعیل ترکیه به عنوان نسخه اصل و نسخه‌های کتابخانه